

Akceptiranje promjena i prisustvo tradicije u svijesti i ponašanju poljoprivrednika

(Rezultati Istraživanja)

Dr. Mirko Martić

Nekoliko empirijskih podataka čijoj su analizi posvećene stranice ovog priloga, odnose se na djelomične rezultate ispitivanja stavova, očekivanja i promjena u sistemu vrijednosti naše seoske populacije.

Istraživanja su vršena na reprezentativnom uzorku od tri stotine seoskih domaćinstava u SR Hrvatskoj.

Promatrani u cijelosti, dobiveni rezultati u najvećem broju slučajeva otkrivaju izrazitu diferenciranost stavova i ponašanja anketirane populacije — okolnost iza koje se dade naslutiti različita vrijednosna usmjerenost pojedinaca, ali također i jedan dublji proces postupnog degradiranja cijelog vrijednosnog sistema, uz istovremenu valorizaciju i prihvatanja novih ideja i vrijednosti.

Ovaj proces, za kojeg je lako pretpostaviti da ne ide bez mnogih teškoća i napetosti, najčešće je moguće zamisliti kao stanje jedne labilne ravnoteže među različitim vrijednostima, pri čemu će prevaga neke nove vrijednosti, težnje ili ideala prvenstveno zavisiti o stjecaju spoljašnjih okolnosti, posebno onih iz reda općih ekonomskih i socijalnih faktora. Međutim, da bi se ustanovilo prisustvo i procijenio značaj neke nove vrijednosti kao psihičkog pokretača, vrlo je važno znati da li se, i u kojoj mjeri njen objekt opaža kao ostvariv. Tako na primjer naglašena težnja i ideal mnogih današnjih poljoprivrednika da svojoj djeci osiguraju društveno cijenjena zanimanja i »gradske udobnosti života«, teško bi se dali zamisliti bez postojanja manje ili više jasne predodžbe o mogućnostima njihova ostvarenja (dakle i bez prisustva općih socijalnih uvjeta na kojima se takve predodžbe zasnivaju). Uživati komfor građanina — za tradicionalno seljačko društvo i njegove pripadnike ostaje nedokučiv ideal, vrijednost koja je potisnuta u zadnji plan svijesti, budući da joj nedostaje efektivna snaga, tj. doživljaj pojedinca i grupe da je takvu vrijednost uopće moguće ostvariti u datim društvenim okolnostima.

Ipak, jednoj temeljnoj socijalnoj činjenici pripada izuzetno značenje kada je riječ o prodiranju novih ideja i vrijednosti u duh suvremenog poljoprivrednika. To je činjenica promjene — stalnog preobražaja i napretka na svim planovima života i aktivnosti globalnog društva, kao i njen podjednako snažan odraz u svijesti gradskog i seoskog čovjeka.

Može se doista pretpostaviti da je doživljaj promjene — kolikogod bio oprečan izvornom seljačkom duhu, naviknutom na prirodni tok stvari i na poštivanje tradicije — onaj unutrašnji činilac koji mnogo jače od drugih usmjerava danas mnoge poljoprivrednike prema novim idejama i obrascima ponašanja. Nekoliko narednih rezultata ispitivanja odnose se upravo na ovaj doživljaj promjene. Na primjeru anketirane populacije pokušali smo ustanoviti prisustvo i učestalost promjena, te različite sadržaje, odnosno razine na kojima se promjena percipira. Pri tome smo posebno imali u vidu i različite vremenske okvire iz kojih je moguće prosuđivanje same promjene: jednom su ih ispitanici trebali prosuđivati u okviru duljeg, međugeneracijskog vremenskog intervala, a drugi put u razmaku od svega nekoliko godina unazad. Najzad, činilo nam se zanimljivim da opažene promjene pokušamo dovesti u vezu s onima koje se očekuju u neposrednoj budućnosti, s ciljem da dobijemo makar i površnu sliku o nivou težnji i očekivanja.

Prvo je pitanje uključivalo međugeneracijski aspekt promjena: *Ako usporedimo vaš sadašnji život i život kojeg su vodili vaši roditelji, koje promjene primjećujete?*

Dobiveni odgovori na ubjedljiv način pokazuju kako je svijest o promjeni i općem napretku duboko utisnuta u psihi seoskog čovjeka. Čak 83% ispitanika u svojim izjavama navodi promjenu »nabolje« kao neospornu činjenicu. Mnogi od njih posebno naglašavaju intenzitet, odnosno veličinu ostvarenih promjena: »Promjene su velike, to se ne da opisati«, »Ogromne promjene nabolje«, »Nema smisla o tome govoriti! Razlike su ogromne. Oni su vrlo teško i skromno živjeli, za razliku od nas«, »To je razlika od neba do zemlje« i sl.

Prema podacima iz tabele 1, najučestaliji tip odgovora u ovoj skupini obuhvata slučajeve kod kojih se pobježe ne precizira sadržaj ili objekt promjene: »Bolje je danas«, »Mnogo lakše je živjeti, velike su promjene, »Mnogo bolje živim, nego je otac živio«, »Sto na sto je danas bolje« (40,3% slučajeva).

Na drugo mjesto dolaze odgovori u kojima se ostvareni progres vidi prije svega u promijenjenim tehničkim, ekonomskim i društvenim uvjetima rada: »Veliki napredak u tehnici«, »Mehanizacija uvelike olakšava rad«, »Bolje živimo danas. Bolja je obrada zemlje, više stoke, plata veća. Mogućnosti za rad i život su se promijenili«, »Manje radimo, a više imamo i bolje živimo«, »Mnogo se bolje živi, jer se ima šta prodati sa gospodarstva, a može se i zaraditi«, »Kao radnik priznat sam bolje nego oni za dva puta«, »Više radimo, ali zato bolje živimo«, »Teško je bilo živjeti samo na gospodarskoj zemlji, bolje je sada« (31,5% slučajeva).

Naposlijetku ovamo spadaju i odgovori u kojima se naglasak stavlja prvenstveno na poboljšanje ličnog i općeg standarda života, i to u njegovim različitim vidovima: ishrana, odijevanje i stanovanje, školovanje i opći kulturni uvjeti (10,7% slučajeva).

Drugu skupinu ispitanika čine pojedinci koji opažene promjene doživljavaju u smislu pogoršanja životnih uvjeta (»Sada je teže«, »Nazadak« i sl.),

ili smatraju da se od vremena njihovih roditelja nisu dogodile nikakve značajnije promjene: »Nema promjena«, »Ništa bolje« i sl. Prema navedenoj tabeli, obje su kategorije zajedno zastupljene s 14,0% u ukupnoj frekvenciji odgovora.

Tabela 1

Ako usporedimo vaš sadašnji život i život kojeg su vodili vaši roditelji, koje promjene primjećujete?

Kategorije odgovora	Total N = 298	Zanimanje anketiranih		
		Poljopri- vrednik N = 134	Radnik N = 66	Ostala zanimanja N = 98
<i>Odgovori tipa:</i> Bolje je danas. Mnogo bolje. Promjene su velike, to se ne da opisati. Ogromne promjene nabolje, i sl.	40,3	36,6	42,4	43,9
<i>Odgovori u kojima se promjena u smislu poboljšanja današnjeg života vidi prije svega u promijenjenim tehničko-ekonomskim i društvenim uvjetima rada</i>	31,5	37,3	25,8	27,5
<i>Odgovori u kojima se promjena prije svega svodi na bolji, odnosno viši lični i opći standard života (odijevanje, ishrana, stanovanje, kulturni uvjeti, školovanje)</i>	10,7	9,7	15,1	9,2
<i>Odgovori tipa:</i> Nema promjena. Nikakve promjene. Ništa bolje. Jednak život i rad, i sl.	5,6	6,0	3,0	6,1
<i>Odgovori tipa:</i> Sada je teže. Teže mi je nego što je njima bilo. Bolje su živjeli nego mi. Manje su imali briga. Nazadak, i sl.	8,4	8,9	9,1	7,1
<i>Sve što nije kodirano naprijed</i>	2,3	1,5	3,0	3,1
<i>Bez odgovora</i>	1,3	0,0	1,5	3,1

Raspodjela odgovora prema pojedinim obilježjima ispitanika ne unosi nikakve značajnije izmjene u ovaj globalni opis situacije, pogotovo ako se rezultati promatraju kroz dvije osnovne skupine odgovora, kako je to naprijed učinjeno. Jedini izuzetak nalazimo kod raspodjele prema obilježju »naselja«, gdje su odstupanja i statistički signifikantna. Evo sažetog pregleda dobivenih rezultata:

Kategorije odgovora:	Vođinci	Kućan	B. Potok	F. Jakov
a) u prvoj skupini	69,3	91,1	75,5	93,3
b) u drugoj skupini	27,3	5,9	16,3	5,0
c) ostalo i b. o.	3,4	3,0	8,2	1,7

Objašnjenje za navedena odstupanja svakako bi valjalo potražiti u izvjesnim karakteristikama samih naselja, prije svega u nejednakom stupnju njihove ekonomske i kulturne razvijenosti, te stanju i perspektivama poljoprivredne proizvodnje u ovim naseljima.

Opća slika o zapaženim promjenama, kakvu smo dobili kroz odgovore na prethodno pitanje, manje je optimistička kada se od ispitanika zahtijeva

da navedu promjene najnovijeg datuma, kao i one koje očekuju u najskorijoj budućnosti, a neposredno se odnose na vlastito gazdinstvo i porodicu.

Na postavljeno pitanje: *Koje su se najvažnije promjene desile u vašem gospodarstvu-domaćinstvu u toku posljednje tri godine?* — tek je svaki drugi stariješina domaćinstva u stanju da navede neku od pozitivnih promjena, dok svaki treći ne opaža nikakve promjene, a otprilike svaki osmi ističe pogoršanje vlastite situacije (v. tabelu 2). Očito je da se ovdje radi o drugačijem okviru prosuđivanja i razini percepcije nego kada se promjene prosuđuju u vremenskom okviru koji se podudara s vijekom jedne generacije.

Ovakav, donekle izmijenjeni trend odgovora ne treba nimalo da nas zbunjuje, budući da se u ovom slučaju radi o drugačijem okviru prosuđivanja i razini percepcije nego kad se promjene prosuđuju u vremenskom okviru koji se podudara s vijekom jedne generacije i više na razini općeg

Tabela 2

Koje su se najvažnije promjene desile na vašem gospodarstvu — domaćinstvu u toku posljednje tri godine?

Kategorije odgovora	Total N = 298	Zanimanje anketiranih		
		Poljoprivrednik N = 134	Radnik N = 66	Ostala zanimanja N = 98
Bez promjene	32,2	30,6	33,3	34,7
Pogoršana situacija	12,1	13,4	7,6	13,3
Popravak kuće i oprema domaćinstva. Ulaganja u standard	20,5	19,4	21,2	21,4
Izgradnja-kupnja (nove) kuće	13,8	11,2	21,2	12,2
Investicije u gospodarstvo	8,4	11,9	4,5	6,1
Promjene nabolje (bez specifikacije)	1,3	0,0	4,5	1,0
Događaji u obitelji	3,0	1,5	3,0	5,1
Ostali odgovori	4,7	6,7	0,0	5,1
Bez odgovora	4,0	5,2	6,1	1,0

društvenog preobražaja. Opravdano je, naime, pretpostaviti da će percepcija aktualnih promjena, povezana uz konkretne životne i radne uvjete pojedinca, biti mnogo čvršće determinirana momentalnom situacijom i neposredno datim okolnostima, pa zbog toga i mnogo varijabilnija, više kritički i subjektivno obojena nego što su to sudovi o širim i vremenski dugotrajnijim društvenim promjenama.

Odgovori ispitanika koji u protekle tri godine nisu doživjeli nikakve promjene na svojem gospodarstvu i domaćinstvu, najčešće su vrlo sažeti i rezolutni: »Nikakve promjene«, »Ništa«, »Ništa se nije promijenilo«, »Nema promjena« i sl. (32,2% slučajaja). Oni ispitanici koji promjenu vide u pogoršanju svojih i obiteljskih prilika (12,1%), najčešće navode i razloge za to: starost, nemoć i bolest; nedostatak sredstava i radne snage, te visoki porez i nesiguran plasman proizvoda; nerodne godine, uginuće stoke, napad biljnih bolesti i dr.

Najzanimljiviji su svakako odgovori koji se svode na poboljšanje vlastitih životnih uvjeta u okviru gospodarstva i porodice, jer nam na određeni način govore o usmjerenosti potreba u životu suvremenog seo-

skog domaćinstva, to jest o postojanju izvjesnog prioritnog redosljeda u realizaciji potreba.

Prema podacima u tabeli 2, u pretežnom broju slučajeva ostvarene promjene se odnose na ulaganja u porodični standard života: u kupnju ili izgradnju nove kuće (13,8% anketiranih!), te popravak-dogradnju stare i ekipiranje kućanstva različitim tehničkim proizvodima i uređajima (20,5%). Evo nekoliko tipičnih odgovora koji pripadaju ovoj skupini: »Sagrađio sam kuću«, »Nabavio građevinski materijal za kuću«, »Modernizacija kućanstva«, »Uveo sam vodu i struju«, »Kupio namještaj, televizor i frižider«, »Kupio auto«, »Bolja ishrana« i sl.

Ulaganja u gospodarstvo i proizvodnju spominju se tek u 8,4% slučajeva! Podatak koji bez sumnje svjedoči o tendenciji seljačkog domaćinstva za zadovoljavanjem neproizvodnih potreba na račun proizvodnih!

Na postavljeno pitanje o promjenama koje se očekuju u budućnosti: *Koje najvažnije promjene očekujete da će se ostvariti u toku iduće tri godine?* — dobiveni su odgovori čija konfiguracija umnogome podsjeća na onu kod prethodnog pitanja (v. tabelu 3). Kategorija odgovora »ne očekuje promjene« obuhvaća oko 32% slučajeva, jednako kao i kategorija »bez promjene« u ranijem pitanju. Sličnu podudarnost nalazimo i u skupini pozitivnih odgovora. I tu se naime pokazuje da je odnos između očekivanih ulaganja u standard i ulaganja u proizvodnju (30% : 9%) analogan rezultatima u vezi s prethodnim pitanjem ((34% : 8%).

Tabela 3

Koje najvažnije promjene očekujete da će se ostvariti u toku iduće tri godine

Kategorije odgovora	Total N = 298	Zanimanje anketiranih		
		Poljoprivrednik N = 134	Radnik N = 66	Ostala zanimanja N = 98
Ne očekuje promjene	31,5	32,8	21,2	37,1
<i>Odgovori tipa: Ne znam. To ćemo vidjeti. Nadamo se boljem, i sl.</i>	14,8	14,2	19,7	12,2
Popravak-dogradnja kuće i ulaganja u domaćinstvo-standard	18,8	11,9	28,8	21,4
Izgradnja-kupnja (nove) kuće	11,4	11,9	12,1	10,2
Investicije u gospodarstvo	9,1	13,4	3,0	7,1
Događaji u obitelji	4,0	3,6	4,5	4,1
Ostali odgovori	6,7	6,7	7,6	6,1
Bez odgovora	3,7	5,2	3,0	2,0

U analizi naprijed prikazanih podataka zanimalo nas je, između ostalog, da li i u kom smislu izvršene promjene u proteklim godinama utječu na očekivanja budućih promjena.

Rezultati što smo ih dobili na osnovu međusobnog ukrštavanja ovih dvaju pitanja, otkrivaju karakterističnu povezanost: u skupini ispitanika čiji su sudovi o izvršenim promjenama negativni i više pesimistički (»bez promjena« i »pogoršana situacija«) značajno je veći broj pojedinaca koji ni u budućnosti ne vide bolju perspektivu (»ne očekuje promjene« i »ne zna...«), nego što je to slučaj sa skupinom ispitanika čiji su odgovori pozitivni, i vice versa.

Pogledajmo uostalom što nam o tome govore dobiveni empirijski podaci.

Tabela 4

Promjene u protekle tri godine	Očekivane promjene u naredne tri godine	Ne očekuje promjene + Ne zna ...	Očekuje pozitivne promjene	Total
Bez promjene		70,9	29,1	100,0
+ Pogoršana situacija		<u>78</u>	<u>32</u>	<u>110</u>
Ostvarene pozitivne promjene	62,9	37,4	62,6	100,0
	<u>46</u>	<u>77</u>	<u>123</u>	
	37,1	70,7	52,8	
Total		53,2	46,8	100,0
	<u>124</u>	<u>109</u>	<u>223</u>	
	100,0	100,0	100,0	

$$(x^2 = 26,297; \quad P = 0,01; \quad DF = 1; \quad C = 0,318)$$

Prikazana veza je statistički značajna, s relativno visokim vrijednostima hi-kvadrata i koeficijenta C. Ona međutim trpi stanovite izmjene čim rezultate iz godnje tabele pokušamo raščlaniti prema obilježju zanimanja anketiranih. Naime, pokazuje se da je za skupinu starješina-poljoprivrednik asocijacija između varijabli u pitanju veoma izrazita ($C = 0,405!$), dok je za starješine-radnike ispod nivoa statističke značajnosti! Ne upućuje li nas ovaj posljednji podatak da pretpostavimo kako je stav prema očekivanoj promjeni — među ispitanicima koji su stalno zaposleni izvan vlastitog gospodarstva — uvjetovan i nekim specifičnim razlozima i okolnostima, osim stečenog pozitivnog ili negativnog iskustva u protekle tri godine. Tako na primjer postojanje jednog sigurnijeg izvora dopunskih prihoda za domaćinstvo, kao i drugih pogodnosti što ih za sobom povlači stalno radno mjesto u nekom od društvenih sektora proizvodnje, vjerovatno ima značajnog udjela u formiranju (više optimističkih) predodžbi o neposrednoj budućnosti.

Na kraju, stav prema promjeni nastojali smo barem donekle rasvijetliti i sa stanovišta ispitivanih naselja, polazeći od pretpostavke da su upravo okviri naselja oni koji utiskuju svoj poseban biljeg u opći doživljaj promjene.

Ovoga puta, međutim, cilj nam je bio da utvrdimo: a) u kojoj je mjeri među ispitanicima uopće prisutna svijest o potrebi unošenja bilo kakve promjene u život njihova sela, b) najčešće opaženi objekt ili sadržaj promjene, c) nosioca promjene.

U sklopu pojedinačno vođenog intervjua, formulacija uvodnog pitanja uključivala je širok okvir referencije, kako bi se postigle što spontanije reakcije u odgovorima ispitanika: *Smatrate li da u vašem selu ima dosta toga što bi trebalo mijenjati?*

Podaci u tabeli 5 upućuju na zaključak da je svijest o potrebi promjene prevlađujuća.

Tabela 5

Modaliteti odgovora	Total N = 298	Zanimanje anketiranih		
		Poljoprivrednik N = 134	Radnik N = 66	Ostala zanimanja N = 98
Da	61,1	60,4	62,2	61,2
Ne	35,6	36,6	34,8	34,7
Ne zna i b. o.	3,3	3,0	3,0	4,1

Ipak, pažnju privlače i negativni odgovori, s obzirom na njihovu relativno visoku procentualnu zastupljenost.

Zapitani dalje: *Što bi najprije trebalo mijenjati?* — više od polovine ispitanika, koji su na prethodno pitanje dali potvrđan odgovor, spominje izgradnju i popravak putova-cesta, uvođenje vodovoda i električne rasvjete, te općenito izgradnju komunalnih objekata u selu (52,2%). Na drugom mjestu spominju se kulturni uvjeti života: izgradnja kino-dvorane, doma, škole, čitaonice i sl. (11,0%), a tek na treće mjesto dolaze odgovori koji se tiču poboljšanja uvjeta poljoprivredne proizvodnje (8,2%).

Na ovom će mjestu svakako biti zanimljivo pozvati se na rezultate što smo ih u vezi sa sličnim pitanjem dobili na jednom uzorku seljačke i školske omladine u istim naseljima, a također i na rezultate jednoga drugog autora koji se odnose na ispitivanja seoske omladine u okviru reprezentativnog uzorka za cijelu SR Hrvatsku.¹ Usporedba tih rezultata sa onima iz našeg uzorka pokazuje, naime, značajnu podudarnost u pogledu opće konfiguracije odgovora:

Tabela 6

Kategorije odgovora	Starješine domaćinstva u ispitivanim naseljima (N = 182)	Omladina u ispiti- vanim naseljima (N = 400)	Omladina u SR Hrvatskoj (N = 1275)
a) Izgradnja cesta-putova, vodovodnih i elektro-instalacija, komunalnih objekata	52,2	45,0	45,0
b) Izgradnja objekata-institucija za kulturno-zabavni život	11,0	18,2	14,3
c) Unapređenje uvjeta proizvodnje	8,2	4,2	7,9
d) Problemi zapošljavanja	4,4	5,2	—
e) Promijeniti rukovodstvo — mjesnu zajednicu, način rada nekih organizacija	8,2	5,8	—
f) Promijeniti način života i napustiti za- starjele običaje i navike	—	—	—
g) Ostali odgovori	11,5	13,0	11,1
h) Ne zna i b. o.	4,4	8,5	8,2

Ostavimo li po strani razlike u odgovorima pod d), e) i f) — koje najvjerojatnije valja pripisati nešto drugačijem načinu kodiranja prilikom ispitivanja seoske omladine na republičkom uzorku, raspodjela ostalih kate-

¹ Vidi: Edhem Dilić, *Društveni položaj i problemi seljačke omladine*, Zagreb, Agrarni institut, 1969, str. 100—103.

gorija odgovora ne otkriva nikakva izrazitija odstupanja na osnovu kojih bi bilo moguće zaključiti da se stavovi mladih prema promjeni značajno razlikuju od stavova odraslih osoba.

Jednako su zanimljivi rezultati u vezi s pitanjem o nosiocima promjena: *Tko bi to prvenstveno mogao učiniti?* Upućujući ovo pitanje našim ispitanicima, imali smo prije svega u vidu da pojedinci — kolikogod bili svjesni neophodnosti mijenjanja vlastite sredine — često nisu u stanju da jasno percipiraju osnovne aktere promjene, kao ni svoj lični udio i odgovornost u ostvarivanju željene promjene. Pogledajmo međutim kakve su stvarne tendencije što ih pokazuju odgovori anketiranih.

Tabela 7

Tko bi to prvenstveno mogao učiniti?	Starješine domaćin. u ispitivanim naseljima (N = 182)	Omladina u ispiti- vanim naseljima (N = 400)	Omladina u SR Hrvatskoj (N = 1114)
a) Općina, država, vlast, zajednica; općina i selo; društveno-političke i radne organizacije	59,4	37,0	39,5
b) Sami stanovnici sela, selo, složno selo, svi u selu, mještani, zbor birača, i sl.	23,1	27,2	22,3
c) Omladina (sama ili uz pomoć odraslih)	—	12,0	7,7
d) Ostali odgovori	6,4	6,0	7,6
e) Ne zna i b. o.	11,0	17,7	22,9

Kako vidimo, nosilac promjene se najčešće identificira s organima vlasti — općine, države, ili se pak ostvarenje željenog preobražaja vezuje uz zajedničku akciju stanovnika sela i općinskih organa, kao i pojedinih društvenih i radnih organizacija.

Među anketiranim starješinama domaćinstva ovaj tip odgovora je mnogo učestaliji nego među omladincima, i to na račun kategorije odgovora pod c) — gdje se kao nosilac promjene spominje sama omladina — i kategorije »ne zna i b. o.«.

Odgovori u kojima se mogućnost promjene vidi prije svega u angažiranju i udruženoj akciji samih suseljana (»svi u selu«, »složno selo«), znatno su slabije zastupljeni. Ustvari tek svaki četvrti starješina domaćinstva pripada ovoj skupini!

Kod omladinaca se navedenoj kategoriji odgovora pridružuju i slučajevi u kojima se mogućnost promjene doživljava prvenstveno kroz ulogu same omladine kao glavnog pokretača i nosioca akcije. Ako se ima u vidu da je takva uloga mlade generacije nešto što joj objektivno i pripada (i da tako reći predstavlja prirodnu osnovicu svakog napretka i promjene na selu), postotak spomenutih slučajeva djeluje svakako iznenađujuće (12,0% odnosno 7,7%). Pažnju privlači i podatak o relativno brojnoj zastupljenosti onih omladinaca koji nisu u stanju da sagledaju bilo kojeg nosioca promjene (17,7% odnosno 22,9%), što svakako upućuje na nedovoljnu informiranost seoske omladine.

O slaboj informiranosti mladih, kao i starijih poljoprivrednika, svjedoče i njihove izjave u vezi s razlozima zbog kojih se željene promjene ne ostva-

ruju. Na postavljeno pitanje: *Zašto se to ne čini?* — oko 32% anketiranih starješina domaćinstva nije bilo u stanju da pruži određene odgovore (ne zna i b. o.), dok je čak 58% anketiranih omladinaca odgovorilo sa »ne znam«.²

Evo sažetog pregleda dobivenih odgovora.

Tabela 8

Kategorija odgovora	Starješine domaćin. u ispitivanim naseljima (N = 182)	Omladina u SR Hrvatskoj (N = 1114)
a) Pomanjkanje sredstava	15,4	12,9
b) Neaktivnost, nezainteresiranost, nebriga ljudi	18,1	17,9
c) Nesloga, selo-ljudi nisu složni	8,8	2,6
d) Slabo rukovodstvo (uprava, organi vlasti, ljudi koji odlučuju)	14,3	—
e) Konzervativizam odraslih i neobrazovanost	—	2,9
f) Ostali odgovori	11,0	5,6
g) Ne zna i b. o.	32,4	58,1

Nezainteresiranost, pasivnost i nebriga ljudi najčešće su spominjani uzroci zbog kojih izostaju akcije usmjerene ka promjeni. Njima se pridružuju »nedostatak potrebnih financijskih sredstava« i u skupini starješina domaćinstva »nesposobnost rukovodstva«, »loši rukovodioci«, i sl.

U obje anketirane skupine spominje se još i »nesloga ljudi u selu«, dok mladi poljoprivrednici posebno navode neobrazovanost i konzervativizam odraslih kao jednu od zapreka na putu k promjenama.

U prikazanoj analizi stavova prema promjeni izostao je komentar o skupini ispitanika koji ne uviđaju potrebu da se bilo što mijenja u njihovu selu (»Ne« = 35,6%, v. tabelu 5).

S obzirom na značajno procentualno učešće ove skupine, bilo bi svakako zanimljivo utvrditi koji se dublji motivi mogu skrivati iza njihovih odgovora. Znače li takvi odgovori da je pojedinac doista zadovoljan s postojećim prilikama, ili se njima nastoji prikriti vlastita neobavještenost, čije bi uzroke valjalo potražiti u djelovanju složenijih motivacijskih činilaca.

U prilog ovoj posljednjoj pretpostavci govori, pored ostalog, i jedan zanimljivi podatak koji se odnosi na prihvatanje slijedećeg stava: *Nezavisno od posla kojeg obavlja, čovjek danas treba da bude zainteresiran za napredak svoga kraja i za opće poboljšanje društva u kojemu živi.*

Analiza je naime pokazala da unutar spomenute skupine ispitanika — u odnosu na skupinu kod koje je prisutna svijest o potrebi mijenjanja datih uvjeta života na selu — postoji mnogo manji stupanj slaganja s naznačenim stavom. Evo i rezultata ukrštanja.

² Pitanje upućeno omladincima po svojoj formulaciji samo se neznatno razlikovalo od gore spomenutog: *Zašto to do sada nije učinjeno?*

Tabela 9

Smatrate li da u vašem poslu ima dosta toga što bi trebalo mijenjati?	Nezavisno od posla kojeg radi, čovjek treba...		
	Potpuno se slažem	Ne slažem se — samo se djelomično slažem	Total
Da	91,7 165 70,5	8,3 15 28,8	100,0 180 62,9
Ne	65,1 69 29,5	34,9 37 71,2	100,0 106 37,1
Total	81,8 234 100,0	18,2 52 100,0	100,0 286 100,0

$$(\chi^2 = 31,538; \quad P = 0,01; \quad DF = 1; \quad C = 0,315)$$

Ako je na osnovu gornjih podataka dozvoljeno zaključivati da među ispitanicima koji negiraju potrebu promjene mnogo rjeđe nalazimo pojedince »zainteresirane za opći napredak«, onda je svakako umjesno zapitati se za logički smisao prikazane veze između dviju varijabli.

Vjerojatno se iza ovakve povezanosti krije prisustvo jedne latentne varijable — otpora prema promjeni, koja se podjednako manifestira kroz oba spomenuta vida verbalnih reakcija ispitanika (neuviđanje potrebe za promjenom i s tim u vezi slabije izražena zainteresiranost za opće probleme društva).

Da ovdje doista može biti govora o jednom bazičnom stavu, inače toliko karakterističnom za tradicionalnu svijest i obrasce ponašanja — ravnodušnost i rezistencija prema promjeni uopće, pokazale su nam i neke druge reakcije ove skupine ispitanika: njihov odnos prema religiji, običajima i patrijarhalnom načinu života, položaju seoske žene i sl.

Koliko god imali sve veću prevagu u suvremenom seoskom životu, čimjenice promjene i prihvatanja novih ideja i vrijednosti ne moraju uvijek ići zajedno s napuštanjem tradicionalnog načina mišljenja i vrijednosnog prosuđivanja.

Time se daje protumačiti okolnost da pojedinci, koji su inače privrženi tradiciji, pokazuju spremnost za prihvatanje mnogih novina, posebno onih iz reda instrumentalnih vrijednosti. Poštivanje tradicije, što je u najvećoj mjeri čuvstveno obojeno, ne isključuje dakle i svako racionalno ponašanje. Između ovih različitih planova vrijednosti ne postavljaju se nepropusne pregrade. Štaviše, istraživač je često u prilici da među njima ustanovi savim racionalnu vezu: »tradicionalni« seljak koji se ekipirao najsvremenijim strojevima, isključivo radi vlastitog prestiža u selu, predstavlja banalan primjer, pa čak i onda kada to čini radi prostog oponašanja drugih suseljana — samim tim on nipošto ne pokazuje da se njegov pozitivan odnos prema tradiciji bitnije izmijenio.

Nezavisno od ovih početnih motiva, jednom prihvaćena inovacija može često da izazove mnogo dalekosežnije efekte od onih neposredno očekiva-

nih. Uvođenje traktora na mjesto životinjske sprege, ili orijentacija prema određenoj specijalističkoj proizvodnji intenzivnog tipa, tokom vremena mogu da dovedu do niza nepredviđenih reperkusija na planu ekonomske i tehničke »racionalnosti« poljoprivrednika, njegovih radnih navika, podjele rada i odnosa među članovima obitelji, i načina života uopće.

Tako se tek na posredan način i postepeno gubi respekt prema tradiciji.

Ovih nekoliko općih spoznaja trebalo bi da doprinesu boljem razumijevanju empirijskih rezultata koji su izloženi na slijedećim stranicama. Zanimalo nas je, prije svega, da ustanovimo u kojoj je mjeri pozitivan odnos prema tradiciji prisutan u životu suvremenog sela, posebno kada je u pitanju konzervativizam kao jedna od izrazitih crta tradicionalističke svijesti ruralnog mentaliteta uopće.

Jedna od formulacija koja nam se činila dovoljno širokom i tentativnom da ispitanike navede na iskazivanje njihova općeg stava prema prošlosti i tradiciji, bila je data u obliku negativnog suda: *Ne treba mnogo žaliti za nekadašnjim običajima i načinom života u selu kojega su vodili naši očevi i djedovi.* Od ispitanika se, naime, zahtijevalo da pokušaju odrediti svoj stupanj suglasnosti sa spomenutim sudom. Evo njihovih reakcija.

Tabela 10

Stupanj suglasnosti	Total (N = 298)	Ispitanici stariji od 40 g. (N = 223)	Ispitanici mlađi od 40 g. (N = 75)
Potpuno se slažu	62,8	61,9	66,7
Djelomično se slažu	20,1	21,1	17,3
Ne slažu se	16,1	16,6	14,7
B. o.	1,0	0,4	1,3

Prema navedenim podacima se vidi da većina anketiranih odbacuje tradicionalne obrasce seoskog života, pri čemu njihova životna dob kao da je od malog značaja.

Ne treba, međutim, podcijeniti ni kvantitativnu zastupljenost suprotnog stava (»ne slažu se«), pogotovo ako se ima u vidu da prema njemu tendiraju i ambivalentni odgovori (»samo se djelomično slažu«). Može se čak pretpostaviti da bi ta zastupljenost bila još i veća da pitanje nije bilo suviše emocionalno opterećeno, uslijed čega je dio ispitanika vjerojatno bio konformistički raspoložen u davanju svojih odgovora, iz ideoloških i moralnih pobuda.

Podaci u tabelama I, II. i III. (u prilogu) ukazuju na značajnu povezanost između ovako izraženih, općih stavova ispitanika prema tradiciji, i njihova odnosa prema aktualnim promjenama u selu.

Zatvaranje u okvire porodičnog života i rada na vlastitom posjedu, osjećaj samodovoljnosti i, izvan svega, težnja da se bude nezavisan — često su spominjana obilježja ruralnog mentaliteta. Da su ona nerijetko prisutna i u duhu današnjeg poljoprivrednika, svjedoče nam — pored ostalog —

reagiranja ispitanika u vezi sa slijedećim sudom: *Danas je život takav da pametan čovjek treba da misli samo o svojem poslu i porodici i da se ne brine o tome što se oko njega događa.*

Tabela 11

Stupanj suglasnosti	Total (N = 298)	Ispitanici stariji od 40 g. (N = 223)	Ispitanici mlađi od 40 g. (N = 75)
Potpuno se slažu	51,4	54,3	42,6
Djelomično se slažu	20,5	22,4	14,7
Ne slažu se	27,5	22,4	42,6
B. o.	0,6	0,9	0,0

Kako vidimo, svaki drugi ispitanik pokazuje tendenciju povlačenja u uski krug svojega porodičnog i profesionalnog života, dok istom svaki četvrti izražava svoje neslaganje s takvim ponašanjem, a svaki peti zauzima kolebljive stavove.

Značajno odstupanje od ove prosječne konfiguracije odgovora nalazimo u skupini ispitanika mlađih od 40 godina, kod kojih su suprotni stavovi — s obzirom na njihovu procentualnu zastupljenost — potpuno izjednačeni (42,6%), a slučajevi »djelomičnog slaganja« manje učestali.

Još jedna bitna značajka tradicionalnog seljačkog duha zaslužuje da bude posebno istaknuta; to je nepovjerenje prema gradskom svijetu i gradskim obrascima života, uz istovremeni osjećaj vlastite inferiornosti.

Koliko god izgledalo da su mnogostruke povezanosti između dviju sredina, gradske i seoske, u novije doba značajno pridonijele iščezavanju spomenute crte u mentalitetu seoskog čovjeka, empirijska opažanja ipak ne govore u prilog takvih očekivanja: *Ljudi u gradu su hladni i nesusretljivi — tamo je teško naći prijatelja.*

Tabela 12

Stupanj suglasnosti	Total (N = 298)	Ispitanici stariji od 40 g. (N = 223)	Ispitanici mlađi od 40 g. (N = 75)
Potpuno se slažu	38,9	39,0	38,7
Djelomično se slažu	33,9	36,3	26,7
Ne slažu se	26,2	23,8	33,3
B. o.	1,0	0,9	1,3

Tabela 13. nam kazuje kakvi su izgledi sina seljaka u gradu: *Sin seljaka ima jednake izgleda da uspije u životu kao i sin radnika u gradu.*

Tabela 13

Stupanj suglasnosti	Total (N = 298)	Ispitanici stariji od 40 g. (N = 223)	Ispitanici mlađi od 40 g. (N = 75)
Potpuno se slažu	45,3	46,6	41,3
Djelomično se slažu	20,8	22,9	14,7
Ne slažu se	33,5	30,5	42,6
B. o.	0,3	0,0	1,3

Zanimljivo je da prilikom prosuđivanja životnih šansi svoje djece u odnosu na gradsku omladinu — mlađi ispitanici pokazuju manje optimizma nego stariji ispitanici. To je vjerojatno zbog toga što oni češće imaju djecu školskog uzrasta, pa se i neposrednije suočavaju s poteškoćama oko njihova školovanja u gradu, mogućnostima zaposlenja i sl.

Podsjetimo se na kraju da porodični životni okvir, kao i srodnički i susjedski oblici povezivanja u tradicionalnom seljačkom društvu, bez sumnje vrše presudan utjecaj na oblikovanje individualne i kolektivne svijesti.

Ove temeljne forme socijalnog udruživanja i grupne identifikacije unutar malih ruralnih zajednica nameću pojedincima, još od najranijeg djetinjstva, svoje vrednote, obrasce mišljenja i centre interesa.

Težnja za održavanjem kontinuiteta porodične grupe i srodničkih veza, konformizam u ponašanju, te neograničena prevlast autoriteta »pater familias« — izražena pored ostalog u podređenom položaju žene i u slijepoj pokornosti djece njihovim roditeljima — karakteristične su crte patrijarhalnog etosa i mentaliteta.

Neki primjeri iz našeg istraživanja koji se upravo odnose na stavove anketiranih prema patrijarhalnom autoritetu, položaju seoske žene i familijarnoj povezanosti s neposrednom životnom okolinom, upozoravaju nas da spomenute crte mogu još dugo vremena odolijevati nastalim promjenama, zadržavajući se kao nataloženi ostaci u svijesti i osjećajima mnogih pojedinaca (v. tabele IV, V, VI. i VII. u prilogu). Neki rezultati našeg ispitivanja govore u prilog takvoj mogućnosti, iako sami po sebi nisu dovoljni da se čvršće teorijski zasnuju i obrazlože.

U više se slučajeva naime pokazalo kako su religiozni osjećaji ispitanika udruženi s njihovim pozitivnim odnosima prema nekim osnovnim vrednotama i normama ponašanja koje odgovaraju tradicionalnom načinu života. Radi ilustracije su navedeni tabelarni podaci iz kojih se može zaključiti da postoji značajna veza između religioznog osjećaja pojedinaca na jednoj strani, i njihova odnosa prema zemlji, stava prema patrijarhalnom porodičnom autoritetu i težnje za izolacijom i nezavisnosti od vanjskog svijeta, na drugoj strani. Oni ukratko pokazuju:

— da u skupini »veoma religioznih« i »umjereno religioznih« mnogo češće nalazimo pojedince koji odbijaju pomisao o prodaji vlastite zemlje nego što je to slučaj kod ostalih ispitanika (tabela III. u prilogu);

— da u istoj skupini postoji veći stupanj slaganja sa stavom o neprikošnosti autoriteta starijih (tabela IV. u prilogu);

— da ispitanici spomenute skupine mnogo češće od ostalih izražavaju sklonost ka zatvaranju u uski krug svojih ličnih i porodičnih interesa (tabela VI. i VII. u prilogu).

Sve prikazane razlike su i statistički signifikantne.

PRILOG

Tabela I.

Odnos prema promjeni s obzirom na stav prema tradiciji

Smatrate li da u vašem selu ima dosta toga što bi trebalo mijenjati?	Stupanj slaganja sa stavom: Ne treba mnogo žaliti za nekadašnjim običajima i načinom života u selu kojeg su vodili naši očevi i djedovi		
	Potpuno se slažem	Ne slažem se, samo se djelomično slažem	Total
Da	68,2 122 68,1	31,8 57 53,8	100,0 179 62,8
Ne	53,8 57 31,9	46,2 49 46,2	100,0 106 37,2
Total	62,8 179 100,0	37,2 106 100,0	100,0 285 100,0

($x^2 = 5,928$; $P = 0,05$; $DF = 1$; $C = 0,143$)

Tabela II.

Odnos prema promjeni s obzirom na tradicionalni stav prema seoskoj ženi

Smatrate li da u vašem selu ima dosta toga što bi trebalo mijenjati?	Jedino čime se žena treba baviti jest kuća i vođenje domaćinstva — sve ostalo valja prepustiti muškarcima		
	Potpuno se slažem	Ne slažem se, samo se djelomično slažem	Total
Da	56,1 101 59,1	43,9 79 68,7	100,0 180 62,9
Ne	66,1 70 40,9	33,9 36 31,3	100,0 106 37,1
Total	59,8 171 100,0	40,2 115 100,0	100,0 286 100,0

($x^2 = 2,17$; $P = 0,10$; $DF = 1$; $C = 0,097$)

Tabela III.

Stav prema religiji	Ne žele prodati vlastitu zemlju	Prodali bi vlastitu zemlju	Total
Veoma i umjereno religiozni	57,7 <u>128</u> 82,6	38,0 <u>27</u> 17,4	52,9 <u>155</u> 100,0
Malo religiozni	19,8 <u>44</u> 77,2	18,3 <u>13</u> 22,8	19,5 <u>57</u> 100,0
Nimalo religiozni i protivnici religije	22,5 <u>50</u> 61,6	43,7 <u>31</u> 38,4	27,6 <u>81</u> 100,0
Total	100,0 <u>222</u> 75,8	100,0 <u>71</u> 24,2	100,0 <u>293</u> 100,0

($x^2 = 12,749$; $P = 0,01$; $DF = 2$; $C = 0,204$).

Tabela IV.

Stav prema roditeljskom autoritetu

Najvažnija stvar koju dijete treba da nauči jest da se u svemu pokorava roditeljima i da bez pogovora sluša starije

Stupanj suglasnosti	Total (N = 298)	Ispitanici stariji od 40 g. (N = 223)	Ispitanici mlađi od 40 g. (N = 75)
Potpuno se slažu	78,2	78,9	76,0
Djelomično se slažu	16,1	16,6	14,7
Ne slažu se	5,0	4,0	8,0
B. o.	0,7	0,4	1,3

Tabela V.

Stav prema ulozi seoske žene

Jedino čime se žena treba baviti jest kuća i vođenje domaćinstva, sve ostalo valja prepustiti muškarcima

Stupanj suglasnosti	Total	Ispitanici stariji od 40 g.	Ispitanici mlađi od 40 g.
Potpuno se slažu	60,1	61,4	56,0
Djelomično se slažu	20,5	20,6	20,0
Ne slažu se	18,8	17,0	24,0
B. o.	0,7	0,9	0,0

Tabela VI.

Stav prema srodničkim i susjedskim vezama

Čovjek treba da se drži uz svoje najbliže susjede i rođake, jer ga oni najbolje mogu razumjeti i prvi će mu pružiti pomoć kad ustreba

Za susjede	Total	Ispitanici stariji od 40 g.	Ispitanici mlađi od 40 g.
Potpuno se slažu	77,2	77,1	77,3
Djelomično se slažu	7,0	7,6	5,3
Ne slažu se	15,7	15,2	17,4

Tabela VII.

Za rođake	Total	Ispitanici stariji od 40 g.	Ispitanici mlađi od 40 g.
Potpuno se slažu	79,2	78,0	82,6
Djelomično se slažu	8,7	9,4	6,7
Ne slažu se	12,1	12,6	10,7

Summary**THE ACCEPTANCE OF CHANGE AND THE PRESENCE OF TRADITION IN THE CONSCIENCES AND BEHAVIOUR OF FARMERS (RESEARCH RESULTS)**

Demonstrated results reveal, in many cases, a significant differentiation of attitudes, opinions and expectancies among a polled population of farmers.

Such a differentiation refers to the presence of different value orientations between individuals but also to a more profound process of a gradual degradation of some fundamental, traditional values of rural life, in addition to a simultaneous valuation of the acceptance of new ones.

The experience of change — as an expression of general progress and of constant social transformation in the conscience of rural man — represents an internal factor which strongly directs many farmers toward new ideas and forms of behaviour.

As analyzed results demonstrate, an awareness of change and general advance has deeply impressed itself on the psyche of the contemporary peasant. Asked to compare their present life with the life their parents led, 83% emphasize in their answers a change »for the better« as an uncontestable fact.

The picture alters somewhat when changes are judged in a time context which is more strongly determined by the current situation, that is, directly by given circumstances of the life and work of a farmer. When asked about the most important changes which have occurred in their farming and households in the last three years, scarcely one half of the respondents were in a position to cite any positive changes. This concerns, of course, different circumstances of judgment and levels of perceptions of change than when judge in broader, intergenerational situation and more on a global, social scale.

Particularly interesting are those results which speak of attitudes toward changes from the perspective of questioned rural settlements: a) to what extent is there at all present among those questioned any awareness of the need for introducing any change in the life of the village, and b) who are mainly responsible for changes?

It has been shown that the attitudes of a majority of the farmers point to the necessity for change of their own environment (61%). Nevertheless, negatively expressed attitudes also attract attention (35% do not see a need for introducing changes!) behind which most often lurk indifference and resistance to change in general.

Those responsible for change are most often seen among the organs of power, both commune and state, and more rarely in the possibilities of initiative and associated action of the villagers themselves.

The fact of change and the acceptance of new ideas and forms of behaviour, however much they take over an ever greater preponderance in rural life, does not always necessarily go together with an abandonment of traditional ways of thinking and value judgments.

Thus most of the research results contribute to the general hypothesis that an abandonment of the old system of values can, in an indefinite time, leave intact some of its basic outlines and characteristics and so lead to certain «transitional situations», in which the world of many individuals remains in a position of latent tension and compromise between old and new values. Respect for tradition, which is to a great extent emotionally tinged, does not exclude rational behavior and a willingness to accept innovation, particularly those of instrumental values. In other words, among these differing schemes of values, they do not take a stand against bulkheads, as a consequence of which respect alone for tradition is gradually disappearing though in a more indirect way.

Резюме

ПРИНЯТИЕ ИЗМЕНЕНИЙ И ПРИСУТСТВИЕ ТРАДИЦИИ В СОВЕСТИ И ПОВЕДЕНИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ РАБОТНИКОВ (РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ)

Приведенные результаты в большей мере открывают значительные расхождения в позициях, мнениях и намерениях сельскохозяйственного населения принявшего участие в расследовании.

Такое расхождение указывает на присутствие различных ценностных ориентаций между отдельными лицами участвовавшими в анкете, а также и на более глубокий процесс последовательной деградации некоторых фундаментальных ценностей сельского мира при одновременной валоризации и принятии новых ценностей.

Событие изменений — как отражение общего прогресса и устойчивых общественных преобразований в совести крестьянина — является именно тем внутренним фактором сильно усмирющим многих сельскохозяйственных работников к новым идеям и образцам поведения.

На основании результатов анализа можно утвердить что сознание о изменениях и общем прогрессе глубоко воплощены в психе нынешнего крестьянина. Делая сопоставление между образом современной жизни и жизни их родителей и отвечая на этот вопрос 83% участников в расследовании высказывается за «улучшение» как неоспоримый факт.

Картина немного меняется когда изменения обсуждаются во временных рамках определяемые в большей мере актуальной обстановкой т. е. непосредственно приведенными обстоятельствами жизни и работы сельскохозяйственных работников. Отвечая на вопрос о важнейших изменениях которые случились в их хозяйстве или домхозяйстве за последние три года только половина смогла указать на некоторые положительные изменения. В данном случае обсуждение является в других рамках и на ином уровне перцепции изменений в отличие от обсуждения в более широких рамках между поколениями и на более глобальном общественном плане.

Особенно интересны результаты показывающие отношение к изменениям с точки зрения сельского населения принявшего участие в анкете а именно:

- а) в какой мере обнаруживается между ними надобность каких-либо изменений и
- б) какие главные факторы изменений.

Оказалось между тем, большинство сельскохозяйственных работников считают необходимостью изменить собственную среду (61%). Между тем необходимо уделить особое внимание отрицательно изложенным оценкам (неотмечающие надобность изменений, 35%!) которые чаще всего являются в результате равнодушия и сопротивления к изменениям вообще.

Факторы изменений чаще всего заключены в органах власти-общины-государства и реже в возможностях инициативы и в объединенной акции самых крестьян.

Сам факт изменения и принятия новых идей и образцов поведения имеющих сильное перевес в жизни деревни не всегда связаны с покиданием традиционного способа понимания и ценностного обсуждения.

В этом смысле большая часть результатов исследования подтверждает общее предположение указывающее на акт что покидание старой системы ценностей дает возможность, в неопределенном времени, обхода его основных черт и характеристик и приведения к определенным «переходным стадиям» в которых мир отдельных лиц остается в состоянии невыявленной напряженности и компромисса между новыми и старыми ценностями. Соблюдение традиции, которое в большей мере эмоционально окрашено, не выключает тем не менее, рациональное поведение и готовность к принятию новшеств в особенности тех из ряда инструментальных ценностей. Другими словами, между этими различительными планами ценностей нет непреодолимых препятствий ввиду чего уважение к традиции постепенно исчезает и лишь косвенным образом.